

ופסחתי עליכם

וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבְּתִים אֲשֶׁר אֶתֶם שֹׁם וְרֵאִיתִי אֶת הַדָּם וּפְסַחְתִּי עֲלֵיכֶם וְלֹא יְהִי בְכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהַכְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: (שמות יב ג).

וְהָיָה כִּי תֵבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן ה' לָכֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת: וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם: וְאָמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח הוּא לַה' אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינוּ הִצִּיל וַיִּקַּד הָעַם וַיִּשְׁתַּחֲוּ: (שמות יב כה-כו).

בַּחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר לַחֲדָשׁ בֵּין הָעֲרָבִים פֶּסַח לַה': וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ הִזָּה חַג הַמַּצּוֹת לַה' שְׁבַעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכְלוּ: (ויקרא כג ה-ו).

וַיִּגַּשׁ אֲלֵיהֶם אֵל כָּל הָעַם וַיֹּאמֶר עַד מָתִי אֶתֶם פֹּסְחִים עַל שְׁתֵּי הַסַּעֲפִים וְכו'. (מלכים א יח כא).

כְּצַפְרִים עֲפוֹת כֵּן יִגֹּן ה' צְבָאוֹת עַל יְרוּשָׁלַם גִּזְוֹן וְהִצִּיל פֶּסַח וְהַמְלִיט: (ישעיהו לא ה).

הַנְּנִי מֵבִיא אוֹתֶם מֵאֶרֶץ צִפּוֹן וְקִבְצֶתֶם מִיִּרְמְתַי אֶרֶץ בָּם עוֹר וּפִסַּח הָרָה וְיִלְדַת יַחְדוֹ קָהָל גְּדוֹל יֵשׁוּבוּ הֵנָּה: (ירמיהו לא ז).

מכילתא דרבי ישמעאל בא מסכתא דפסחא פרשה ז – פסיחה בדם המצוה

"וראיתי את הדם" - היה ר' ישמעאל אומר: והלא הכל גלוי לפניו, שנאמר: "ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא" (דניאל ב כב), ואומר: "גם חשך לא יחשיך ממך" (תהלים קלט יב) - ומה תלמוד לומר: "וראיתי את

¹ כבר שני פסוקים קודם נזכרת המילה פסח, ככתוב: "וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם בגליכם ומקלכם בגידיכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא לה". (ראו דברינו [כי בחפזון יצאת מארץ מצרים](#)). כאילו באה התורה להקדים את שם העצם, את השה שנלקח למצות הפסח, לפועל פסח שהוא האירוע הניסי הקשור במכת בכורות. כך או כך, אלה שני הפסוקים בהם נזכרת לראשונה המילה פסח, הן כפועל והן כשם עצם, ומהם נלקח השם "חג הפסח" שנזכר הן כאירוע חד-פעמי מיוחד והן כמועד ואירוע קבוע לזכירה לדורות.

² כבר בפרק יב בספר שמות – פרשת החודש הזה לכם, עוד לפני מכת בכורות, לפני שפסח ה' על בתי בני ישראל וטרם יצאו ממצרים, כבר שם נקבע "זבח פסח" לדורות. מכאן ואילך, יש בתורה פסוקים רבים בעניין חיוב הבאת קרבן פסח ביום ארבעה עשר לחודש הראשון הוא חודש ניסן. פסיחת הקב"ה החד-פעמית על בתי בני ישראל במצרים הפכה לפסח לדורות. אך חשוב להדגיש שבכל מקום "פסח" הוא קרבן הפסח שמצוותו ביום יד' בניסן מה שאנחנו מכנים היום: ערב פסח.

³ כאן אולי לראשונה פסח גם במשמעות של חג, מועד, אירוע קבוע בלוח השנה. ואולי כבר קודם בפרשת המועדות הקצרה בסוף פרשת כי תשא, שמות לד כה: "לא תשחט על חמץ דם זבחי ולא ילין לבקר זבח חג הפסח". כך אח"כ גם בספר במדבר כח טז: "ובחודש הראשון בארבעה עשר יום לחודש פסח לה". אבל עדיין קרבן הפסח הוא שנותן לו את שמו ובכל המקומות שנזכר "פסח" בתורה: "חוקת הפסח", "לעשות הפסח" וכו', הכוונה לקרבן פסח הנחוג ביד' בניסן. החג של שבעת ימים שאנו מכנים היום חג הפסח או בקיצור פסח, נקרא בתורה חג המצות ככתוב לעיל: "ובחמישה עשר יום לחודש חג המצות לה' שבעת ימים" ונזכר בשם זה כבר בפרקים יב יג של ספר שמות לצד "הפסח" וגם בשמות פרק כג, סוף פרשת משפטים. כך גם ברשימת שלושת הרגלים בדברים טז טז: "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלהיך במקום אשר יבחר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשִּׁבְעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וכו'". כך גם בעזרא ו כב: "ויעשו חג מצות שבעת ימים בשמחה וכו' " וכך גם נקבע בסידור ומחזור התפילה: "את יום חג המצות הזה". אך מנגד ראו יחזקאל מה כא: "בראשון בארבעה עשר יום לחודש יהיה לכם הפסח חג שבעות ימים מצות יאכל". ואנחנו בנושא הפסיחה.

⁴ ובהמשך הפרק שם על נביאי הבעל: "ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין ענה ופסחו על המזבח אשר עשה". האם נוכל לחבר את הפסיחה של אליהו לפסיחה של יציאת מצרים? לכאורה, לא. אלא אם נאמר על דרך ההיפוך. במצרים הקב"ה פוסח על בתי בני ישראל במטרה להציל אותם מנגף המשחית – להבדיל אותם מהמצרים; ואילו כאן, הנביא קובל על בני ישראל שאינם יכולים לבחור בין דרך ה' ובין עבודת הבעל והם פוסחים ומהססים בין שתי הדרכים. גם את עבודת הפולחן של נביאי הבעל אשר פוסחים מעל המזבח קשה לחבר לפסיחת הקב"ה במצרים, אלא אם נדקדק במשמעות הלשונית של המילה שהיא לדגל או לעבור מצד לצד (להסס) ואולי גם לפסוע מעל, כפי שנראה להלן. ראו [אליהו בהר הכרמל](#).

⁵ השימוש בשורש פסח בפסוק זה מישעיהו, בהצלה של ירושלים ממלכת אשור, הוא הקרוב ביותר לפסיחה של יציאת מצרים, מה גם שהפסיחה כאן 'עטופה' בהגנה, הצלה והימלטות. אלא שהשימוש בפועל פסח כאן משקף את מגוון המשמעויות של מילה זו: לרחף ולשמור מעל, כמו הציפור המרחפת מעל קינה ושומרת על גוזליה (ראו דברינו [כנשר יעיר קינו](#) בפרשת האזינו); לדלג, למנוע את הכח המשחית ולהסיטו למקומות אחרים (הצלה ע"י שלילה); או בפשטות להוציא, כמו אצל לוט שנמלט מסדום. נראה שכל שלוש אפשרויות אלה, כולל דילוג של היסוס אצל אליהו, עומדות מאחורי המילה פסח, מה שיאפשר למדרשים לחבר בין הפסוקים הנ"ל, עם כל השוני הדקדוקי ביניהם.

⁶ ובישעיהו לה ה-ו: "אז תפקחנה עיני עוררים ואזני חרשים תפתחנה: אז ידלג כאיל פסח ותרו לשון אלם כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה". האם נוכל לחבר לפסיחה ולהצלה של יציאת מצרים את גאולת כל הנדכאים, הפיסיחים ובעלי המומים של הגלות הארוכה? ראו המדרשים על בני ישראל שיצאו ממצרים בעלי מומים ולפיכך לא ניתנה להם התורה מיד: "... בשעה שיצאו ישראל ממצרים היו בהן בעלי מומין משעבוד טיט ולבנים. אמרו לו מלאכי השרת: הרי השעה תן להם את התורה. אמר להם הקב"ה: עדיין לא בא זיותן של בני משעבוד טיט ולבנים". (שיר השירים רבה פרשה ב, פסיקתא דרב כהנא פסקא יב ועוד). האם גם הפסיחה במצרים הייתה גאולת כל הפיסיחים והמומים מהשעבוד, או שמא זו אנלוגיה 'חוקה' שלנו?

הדם? אלא בשכר מצוה שאתם עושים, אני נגלה וחס עליכם, שנאמר: "ופסחתי עליכם"⁷. אין פסיחה אלא חייס, שנאמר: "כצפרים עפות כן יגן יי' צבאות על ירושלם גנון והציל פסוח והמליט" (ישעיה לא ה).⁸

דבר אחר: "וראיתי את הדם", רואה אני דם עקידתו של יצחק, שנאמר: "ויקרא אברהם שם המקום ההוא יי' יראה וגו'" (בראשית כב יד), ולהלן הוא אומר: "ובהשחית ראה יי' וינחם על הרעה וגו'" (דברי הימים א כא טו).⁹ מה ראה? ראה דם עקידתו של יצחק, שנאמר: "ה' אלהים יראה לו השה"¹⁰.

"ופסחתי עליכם". ר' יאשיה אומר: אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי,¹¹ שהקב"ה מדלג על בתי בניו במצרים, שנאמר: "קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים" (שיר השירים ב ח).¹² ואומר: "הנה זה עומד אחר כתלנו וגו'".¹³ רבי יונתן אומר: "ופסחתי עליכם" - עליכם אני חס ואני איני חס על המצרים. הרי שהיה מצרי בתוך ביתו של ישראל, שומע אני ינצל בגינו? תלמוד לומר: "ופסחתי עליכם" - עליכם אני חס ולא על המצרים. הרי שהיה ישראל בבית המצרים, שומע אני ילקה בגללו? תלמוד לומר: "ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכותי בארץ מצרים" - בכם אינו הווה, אבל הווה הוא במצרים.¹⁴

דבר אחר: בהכותי בארץ מצרים - בארץ מצרים אינו הווה, אבל הווה הוא לאחר זמן.¹⁵

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יב פסוק יג – כאב לבן וכמלך ברגליו

⁷ ראו בדומה מדרש ויקרא רבה לא א על מעשה המשכן כולו ובפרט על המנורה, שאין הקב"ה צריך שיאירו לפניו שהרי הוא מקור האור: "הוא גלי עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא. אמר הקב"ה: נהורא שרא גבי (האור מצוי אצלי) ולאורך אני צריך?" והתשובה שם, בדומה לתשובה של המכילתא: "א"ר אחא: ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישעיה מב) - לא צויתי אלא לזכותך". ראו גם הביטוי "בשביל לעלות לכם" בדברינו [למעשה ידך תכסוף](#) בפרשת בהעלותך.

⁸ פסוח כאן הוא במובן של לחוס; פסח = חס. כך גם מפרשים רש"י ואבן עזרא שנראה להלן: מלשון חמלה. ואם כך, מקבל הפסוק בישיעיהו פירוש של תקבולת משלימה: גנון והצל מול חמל ומילט. לגנון = לחמול ולהציל = למלט.

⁹ ראו הפסוק המלא שם במגפה שפרצה בעקבות חטא דוד בספירת עם ישראל שבעקבותיה קנה דוד את הר הבית מארנן (ארונה) היבוסי ובנה מזבח לכפרה, ככתוב: "וישלח האלהים מלאך לירושלם להשחיתה וכהשחית ראה ה' וינחם על הרעה ויאמר למלאך המשחית רב עתה הרף ידך ומלאך ה' עמד עם גרן ארנן היבוסי". ראו בדברינו [קניית הר הבית](#) ביום ירושלים.

¹⁰ המשותף בין עקידת יצחק לגורן ארנן הוא חלקת הר הבית, הוא המקום - הר המוריה, הר יראה. גם את הקשר בין עקידת יצחק וקרנן פסח ניתן להבין במספר אופנים. גם הקשר בין פסחת מצרים והמגפה בימי דוד - הוא המלאך המשחית, ניתן לדרישה. אבל קישור כל השלושה יחדיו, לא זכינו לעמוד על עניינו, וכל המאיר עינינו במשולש זה אנא יחיש שמועתו אלינו במהרה.

¹¹ אותיות ח"ת וע"ן מתחלפות כפי שמצוי במדרשים ובמפרשים. ראו למשל על "ויעתר יצחק" שהוא כמו "ויוותר יצחק" שחתר בתפילתו (פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרשת חיי שרה - תולדות פרק כה, דברינו [עתירה](#)). ראו גם פירוש רמב"ן לדברים ב כג על העוים שהם בעצם החיים: "ועל דעתי העוים הם החיים, כי המנהג בכתוב שיחליפו השמות כאשר אמרנו ... בגלילא צוחין לחויה עויה ... בערביא צוחין לחתירה עתירה". ראו פירושו בהרחבה שם. וכך גם פירוש יוסף בכור שור להלן.

¹² מדלג משמע עם שתי רגליים בריאות, שזה חיזוק של הפועל פסע שהיא הליכה בריאה. מה שפסח לא יכול לעשות. ולא סתם פסע, אלא מקפץ ומדלג כדימוי של הצבי בפסוק הסמוך: "דומה דודי לצבי או לעפר האגלים וכו'".

¹³ הפסיחה או הפסיעה הופכת כאן לדילוג. ויש לשים לב ללשון "מדלג על" שאולי הוא כמו "מדלג מעל" בלשון המדרש, אבל נשמע לאוזן שלנו כדבר שונה. וכבר הארכנו לדרוש בקול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים אם הוא לזכות (בזכות האבות והאמהות הם ההרים והגבעות) מה שמזכיר את עקידת יצחק לעיל, או שהוא לחובה: "הואיל והוא חפץ בגאולתכם, אינו מביט בעבודת כוכבים שלכם. אלא, מדלג על ההרים - ואין הרים אלא עבודת כוכבים". ראו בדברינו [קול דודי](#) בשיר השירים בשבת המועד פסח.

¹⁴ כך גם בשמות רבה יח ב פרשת בא: "חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך, חצות לילה אקום להודות לך על המשפטים שעשית במצרים, ולנו עשית צדקה, היאך? אלא כיון שאמר משה והכיתי כל בכור ... מי שהיה מתירא היה מוליך בכורו אצל ישראל ואמר לו: בבקשה ממך טול את זה וילין עמך. כיון שהגיע חצי הלילה הרג הקב"ה כל הבכורות ואותם שהיו נתונים בבתיים של ישראל. היה הקב"ה פוסע בין ישראל ובין המצרים והיה נוטל נשמתו של מצרי ומניח נשמתו של ישראל". עוד במדרש שכל טוב (בובר) שמות יב יג: "ופסחתי עליכם ... ר' יונתן אומר: הרי שהיה מצרי בתוך ביתו שומע אני ינצל בגינו? תלמוד לומר ופסחתי עליכם, עליכם אני חס ולא על המצריים. הרי שהיה ביתו של ישראל מובלע בתוך ביתם של מצרים יכול ילקה בגינם? תלמוד לומר: ולא יהיה בכם נגף למשחית, בכם אינו הווה אבל הווה במצרים". שים לב להבדל בין "הרי שהיה מצרי בתוך ביתו של ישראל" במכילתא ובין: "הרי שהיה ביתו של ישראל מובלע בתוך ביתם של מצרים" בשכל טוב. נראה שברמה העממית לא היו בני ישראל מובילים כל כך מהמצרים ולא בחינם דורשים חז"ל את הפסוק: "לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי" כפי שנראה להלן (ובדברינו בפרשת ואתחנן). ועדיין אפשר לשאול, מדוע באמת לא ניצלו המצרים "הירא את דבר ה'", כפי שהתורה עצמה מעידה? והרי [גם ערב רב עלה עימם](#) (דברינו בפרשת בשלח).

¹⁵ על מנת שלא נצא ח"ח ממושני עונג מהמדרשים לעיל ונחשוב שלעולם חוסן, באה תוספת אחרונה זו של המדרש להזהיר את בני ישראל לדורותיהם. במצרים היה נס מיוחד של "ופסחתי", ופסעתי, "מדלג על ההרים", עליכם אני חס וכו', אבל אין זו ערובה לעתיד ולכל מצב. ראו לשון פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות יב יג שנראה כמפרש סיומת זו של המכילתא: "בהכותי בארץ מצרים - זו תוכחה, כלומר בארץ מצרים לא יהיה בכם נגף, הא במקום אחר הזהרו בעצמכם". ועוד יותר במקבילה במדרש שכל טוב (בובר) שמות יב יב: "בארץ מצרים אינו הווה בכם אבל הווה לאחר זמן, כלומר במקומות אחרים הזהרו על עצמכם". ואולי גם במכילתא עצמה מסכתא דפסחא סוף פרשה יד: "שמנויך לכל בני ישראל לדורותם, מגיד שכל ישראל צריכין להשתמר בו". אין ערובה ל-"ופסחתי" בכל דור ובכל מצב, [אין הבטחה לצדיק בעולם הזה](#). ומי כמו עם ישראל לתולדותיו יודע זאת.

וראיתי את הדם ופסחתי - מה אני צריך וראיתי? והלא הכל גלוי לפניו! אלא שלא יתן אלא על מקום הנראה לכל עובר.¹⁶ "ופסחתי עליכם" לולי דבר כתוב לא היה אפשר לאומרו, ופסחתי - כאב שמביא לבן - דברי ר' אליעזר. וחכמים אומרים: כמלך שדוחק פסיעותיו ברגליו.¹⁷

פסוק כז שם - אלמלא מקרא כתוב, אי אפשר לאומרו

שלוש פסיעות נאמרו בפרשה: אשר פסח, ופסח יי, ופסחתי עליכם מצרים וישראל נתונין במיטה לא היתה פסיחה אלא על ישראל, שנאמר: ופסחתי עליכם (שם יג). וכן הוא אומר: "כצפרים עפות כן יגן יי צבאות וגוי" (ישעיה לא ה) - אלמלא דבר כתוב, אי אפשר לאומרו, כחיה ששוחה על בנה ומניקתו. וכן הוא אומר: "ובמדבר אשר ראית אשר נשאך וגוי" (דברים א לא),¹⁸ ואומר: "יפול מצדך אלף וגוי" (תהלים צא ז), ואומר: "יי שומרך וגוי עד מעתה ועד עולם" (שם קכא ח).¹⁹

מדרש תנחומא פרשת בשלח סימן כז - לא הדם מהני, אלא סימון הפתח

"וַיַּעַשׂ יְהוָה פֶּאֶשֶׁר אֶמֶר לוֹ מִשֶּׁה לְהַלְחֵם בְּעַמְּלֶךָ ... וְהָיָה פֶּאֶשֶׁר יָרִים מִשֶּׁה דָּדוּ וְגַבֵּר יִשְׂרָאֵל וְכוּ" (שמות יז יא) - וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא כל זמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבן לאביהם שבשמים היו מתגברין ואם לאו היו נופלין. כיוצא בו: "ויאמר ה' אל משה עשה לך שרף וגוי" (במדבר כא), וכי שרף של נחושת ממית או מחיה? אלא כל זמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבן לאביהן שבשמים היו מתרפאין ואם לאו היו נמוקין.²⁰ כיוצא בו: "והיה הדם לכם לאות וגוי" (שמות יב) - וכי הדם מהני למלאך המשחית או לישראל? אלא בזמן שהיו ישראל נותנין מן הדם על פתחיהם הקב"ה נגלה וחס עליהן, שנאמר: "וראיתי את הדם ופסחתי וגוי ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף".²¹

במדבר רבה יג כ פרשת נשא - שער החטאת כתזכורת²²

¹⁶ על שאלת המכילתא לעיל מה צורך בסימון הדם על הפתח וכי הקב"ה צריך לזאת? מציעה מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי תשובה: למען יראו בני האדם שהקב"ה יודע להבחין. אולי לא רק הישראלים אלא גם המצרים. לפיכך, יש לתת את הדם דווקא במקומות הגלויים ולא בתוך הבית פנימה. הקב"ה יראה גם בפנים ובעצם אינו צריך לראות כלל. האדם הוא שיראה לעיניו וחשוב שהוא יראה.

¹⁷ נראה ממדרש זה שפסחתי הוא כמו גהרתי, גוננתי מעליו, ירדתי לגוננו, כמו "גנון" בפסוק בישעיהו. כמו אבא שמוסוך על מיטת בנו כאשר הוא משכיבו לישון או משכימו לקום (כך נראה לנו להסביר "כאב שמביא לבנו"). ודבר זה "אלמלא מקרא כתוב, אי אפשר לאומרו", כלשון המדרש במספר מקומות (ראו דברינו [אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו](#), שם גם הפנינו למאמר של [משה הלברטל](#), [אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו](#), תרביץ ס"ח חוברת א תשנ"ט). גם הצעת חכמים שפסחתי הוא כמלך שדוחק פסיעותיו ברגליו, היינו שהמלך צריך להיזהר ולדקדק בהליכתו על מנת שלא לפגוע במי שאין לפגוע בו (ולהלכה מלך פורץ גדר והולך בכל מקום שירצה), גם הצעה זו היא מעין מקרא שאי אפשר לאומרו, נכון יותר דרשה שאי אפשר לאומרה, אלא שהדרשן תולה במקרא ולא בעצמו. למה בעצם "אי אפשר לאומרו"? בגלל ההאנשה?

¹⁸ ראו הפסוק המלא שם: "ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך פֶּאֶשֶׁר יִשָּׂא אִישׁ אֶת בְּנוֹ בְּכָל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הִלְכְתֶם עַד בְּאֶמֶס עַד הַמְּקוֹם הַזֶּה".

¹⁹ מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי ממשיכה את שיטתה לעיל, שעצם הפסיחה, ההגנה, הנשיאה או השמירה הם דבר שאי אפשר לאומרו, אילולי שנכתב במפורש. ומעניין מדוע. המדרש רואה בכך דבר "שאי אפשר לאומרו"? האם לא ברור לדרשן שהכל סימבולי? האם לא הכיר את הכלל "דברה תורה בלשון בני אדם"? האם כל כך פחד מהאנשת האל?

²⁰ עד כאן ציטוט של המשנה במסכת ראש השנה פרק ג משנה ת. ראו שם ההקשר עם הלכות שופר וקריאת מגילה: "מי שהיה עובר אחורי בית הכנסת או שהיה ביתו סמוך לבית הכנסת ושמע קול שופר או קול מגילה, אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא אף על פי שזה שמע וזה שמע זה כיון לבו זה לא כיון לבו". וכאן בא מדרש תנחומא ומוסיף חיבור מעניין לנושא שלנו.

²¹ הרי לנו דרשה נאה של מדרש תנחומא שמחברת את 'המעשה הגורם', את 'שכר המצווה' כלשון המכילתא לעיל, של מעשה קרבן פסח, של זביחת אלוהי מצרים לעיניהם, עם פסיחת הקב"ה על בתי בני ישראל. חיבור זה שם את פסיחת מצרים עוד לפני מלחמת עמלק ובוודאי לפני נחש השרף של משה. זאת ועוד, אם נדקדק באנלוגיה שהמדרש יוצר כאן, נקבל את ההשוואה הבאה. עשיית קרבן הפסח במצרים היא ההסתכלות כלפי מעלה, היא שעבוד הלב לאביהם שבשמים. הדם אשר ניתן על המשקוף ועל שתי המזוזות, במקום שנראה מדרש מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי לעיל, הדם אשר בזכותו פסח הקב"ה על בתי בני ישראל הוא המקבילה להרמת ידי משה ולנחש השרף. כמו שהרמת ידי משה לא היא שניצחה במלחמה וכמו שנחש השרף לא הוא שהביא לרפואה, כך לא הדם שעל המשקוף הוא שהביא לפסיחה ולהצלה. רק מעשה קרבן הפסח. האם יש כאן חינוך של בני ישראל, עוד בהיותם בארץ מצרים, להבין ולהפנים את ההבדל הדק שבין עבודת ה' שגם היא נזקקת לעתים לסמלים מוחשיים, ובין עבודה זרה? האם דבר זה יכול להסביר גם את מעשה משה בנחש השרף? ראו דברינו [נחש הנחשת](#) וכן [נחשתן](#) בפרשת חוקת.

²² פרשות יג ו-יד במדרש במדבר רבה מתייחסות לקרבנות הנשיאים בימי חנוכת המשכן שהחלו ביום א בניסן בו הקריב נחשון בן עמינדב נשיא שבט יהודה וכלו ביום יב לחודש ניסן בו הקריב אחירע בן עינן נשיא שבט נפתלי. סימן כ בפרשה ג שאנו מביאים כאן מוקדש לנשיא שבט גד, אליסף בן דעואל שהקריב ביום השישי, עליו אומר המדרש שם: "כנגד יציאת מצרים הקריב נשיא גד". מה מיוחד בשבט גד דווקא? שבט גד מחבר בין חלוצי הצבא של יציאת מצרים ובין חלוצי הצבא של הכניסה לארץ. ראו שם.

דבר אחר: למה נאמר ג' מיני עולה?²³ כנגד ג' מדות טובות שהיו בידן של ישראל במצרים ובזכותן נגאלו: שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם ושגדרו עצמם מן הערוה.²⁴ "שעיר עזים אחד לחטאת" - כנגד הפסח שצוה הקב"ה לעשות מן העזים על פרישות עבודה זרה, לפי שעובדי עבודה זרה היו ישראל במצרים, ולא היתה מדת הדין נותנת לגאלם עד שפרשו ממנה. ועל פרישת עבודה זרה שעשו ונגאלו עליה, כמה שאתה אומר: "וראיתי את הדם ופסחתי עליכם" (שמות יב ג). לפיכך הקריבו כנגדה שעיר לחטאת, לפי שבעון עבודה זרה היו מקריבין שעיר לחטאת.²⁵

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרשת משפטים פרק כא – רציעה במקום סימן הפסיחה

דבר אחר: אוזן ששמעה "כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד" (ויקרא כה מב), והלך ומכר עצמו עד היובל - תירצע במרצע. למה בדלת ובמזוזה? פירשו רבותינו במס' קדושין: לפי שנתנו ישראל מן הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסחתי עליהם והוצאתים מעבדות לחירות, וזה הלך ומכר את עצמו לעבד, ירצע בפניהם.²⁶

רש"י פרשת בא, פרק יב, פסוקים יא, יג – כאדם פיסח

פסח הוא לה' - הקרבן קרוי פסח על שם הדילוג והפסיחה שהקב"ה היה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי, וישראל אמצעי נמלט, ואתם עשו כל עבודותי לשם שמים. דבר אחר דרך דילוג וקפיצה, זכר לשמו שקרוי פסח... לשון פסיעה. וראיתי את הדם - הכל גלוי לפניו, אלא אמר הקב"ה: נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח אני עליכם. ופסחתי - וחמלתי, ודומה לו (ישעיהו לא ה) פסוח והמליט.²⁷ ואני אומר: כל פסיחה לשון דילוג וקפיצה. ופסחתי מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים, שהיו שרוים זה בתוך זה, וכן (מלכים א יח כא) פוסחים על שתי הסעיפים, וכן כל הפסחים הולכים כקופצים, וכן (ישעיהו לא ה) פסוח והמליט, מדלגו וממלטו מבין המומתים.²⁸

אבן עזרא שמות פרק יב פסוק כז – נשען על הרגל התמימה (הבריאה)

"ואמרתם זבח פסח" מצאנו "פסוח והמליט" (ישעיהו לא ה). והטעם כמו חמלה. ובעבור שהשם חמל על בכורי ישראל בעבור דם השם, נקרא השם: פסח, כמו: "ושחטו הפסח" (שמות יב כא).²⁹ והגאון אמר, שהוא מגזרת

²³ "פר אֶחָד בְּן בָּקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ אֶחָד בֶּן שָׁנָתוֹ לְעֹלָה", הרי שלוש עולות בקרבן כל אחד מנשיאי ישראל.

²⁴ השווה עם דברינו **ארבעה מי יודע** שם הארכנו לדון בארבעה הדברים שבזכותם נגאלו ממצרים ומדוע אינן מוזכרים בהגדה שיש בה הרבה ארבעה: כוסות, בנים, קושיות וכו'. הרביעי שמצוי ברוב המדרשים הוא שלא היה בהם לשון הרע או שלא גילו את סודם. כאן, אולי לא בכדי מוזכרים רק שלושה. רק בליל הגאולה וברגע האחרון התווסף הדבר הרביעי.

²⁵ הרי לנו שהדברים לא היו כה פשוטים ופסיחת הקב"ה על בתי בני ישראל הייתה מותנית לא רק בשעבוד לבם לשמים ובהסתכלות כלפי מעלה, אלא במעשה של עקירת עבודה זרה מתוכם. וכבר הארכנו לדון בנושא נכבד זה שבני ישראל היו שטופים בעבודה זרה במצרים (גם ארבעה הדברים בזכותם נגאלו לא כוללים שלא עבדו עבודה זרה). ראו דברינו **משכן וקחו לכם** בפרשת בא, **ארבעה מי יודע** בפסח, **מתחיל בגנות ומסיים בשבח** בפסח, **לקחת לו גוי מקרב גוי** בפרשת ואתחנן ועוד. ראו גם המדרשים על הפסוק בשיר השירים ב ב: "כשושנה בין החוחים" ועל הפסוק בדברים ד לד: "לקחת לו גוי מקרב גוי". ובמדרש במדבר רבה יא ג הסמוך, על מילת בני ישראל ערב היציאה ממצרים: "מהו מפחד בלילות? שלא היו יכולין לעשות פסח, דכתיב: כל ערל לא יאכל בו (שמות יב). ואם לא יעשו ישראל פסח, היו מתים בלילי הפסח, כאשר מתו בכורי מצרים, שנאמר: וראיתי את הדם ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכותי בארץ מצרים (שמות יב). הוי: מפחד בלילות". כפסע היה בין פסיחה ואי פסיחה.

²⁶ דרשה זו מבוססת על דברי הגמרא בקידושין כב ע"ב מדוע הרציעה היא דווקא באוזן ומדוע דווקא על הדלת והמזוזה. רבן יוחנן בן זכאי שם מתמקד בשאלה הראשונה ותשובתו היא: "אמר הקב"ה: אוזן שמעיה קולי על הר סיני בשעה שאמרת כי לי בני ישראל עבדים - ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה אדון לעצמו - ירצע". ור' שמעון ברבי שאותו מביא פסיקתא זוטרתא עונה על השאלה השנייה ותשובתו היא: "אמר הקב"ה: דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים, בשעה שפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרת כי לי בני ישראל עבדים - ולא עבדים לעבדים, והוצאתים מעבדות לחירות, והלך זה וקנה אדון לעצמו - ירצע בפניהם". פסיחת הקב"ה על בתי בני ישראל במצרים הייתה כפסע, כחוט השערה, בין בית מצרי ובית ישראלי, בין הכאת מצרי שהסתתר בבית ישראלי ובין הצלת ישראלי שהתערבב עם המצרים, ורק בזכות שקיימו את ברית המילה ואת קרבן הפסח: "בדמייך חיי, בדמייך חיי". מי שחותם על המשך העבדות מעבר לשש השנים הבסיסיות, מחלל את הזכות שגורמה ליציאה מעבדות לחרות. הוא כאילו מבטל למפרע את "ופסחתי" וחוזר להיות עבד. וכבר הארכנו רבים וטובים לדרוש מדוע המצווה הראשונה בפרשת משפטים, לאחר מתן תורה, היא מצוות עבד עברי. ראו גם דברינו **אוזן שמעיה על הר סיני** בפרשת משפטים.

²⁷ עד כאן, רש"י עפ"י המכילתא בה פתחנו. מכאן ואילך, דברי רש"י עצמו.

²⁸ בקטע זה נראה שרש"י סוטה מעט מהמכילתא, מדברי רבי יאשיה שם. הדילוג והקפיצה אינם כמו של צבי ועופר האיילים, אלא כמו של אדם פיסח בעל מום. וזו גם הפסיחה שעליה זועק אליהו: "עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים". ראו פירוש בכור שור שמות יב יג שמחזיר אותנו לדברי רבי יאשיה: "ופסחתי עליכם: לשון דילוג, כמו ופסעתי עליכם, וכן עד מתי אתם פוסחים, ואותיות הגרון (ח"ת וע"ן) מתחלפות". ובדומה גם פירושו של חזקוני: "ופסחתי עליכם ופסעתי כמו ופסחו על המזבח". הפסיחה של עם ישראל והקפיצות של כהני הבעל שניהם בהר הכרמל. אבל רש"י לא כך: ופסחתי מזכיר קפיצה של פיסח - לא דבר בריא.

²⁹ שהוא לשון קצרה במקום לומר: ושחטו את שם הפסח.

פֶּסַח, כי הפֶּסַח ישען על רגלו התמימה, והמשחית כן עשה שהשחית בכורי בית המצרים, ופסח על בית שכנו העברי ולא השחיתו, וכמוהו: "עד מתי אתם פוסחים" (מלכים א יח כא).³⁰

חג חירות שמח וכשר

מחלקי המים

³⁰ אבן עזרא בשם רס"ג "הוא הגאון" בד"כ בפירושו מצטרף לרש"י. "ופסחת" הוא קפיצה על רגל אחת תמימה (בריאה) וכך גם דברי אליהו: "עד מתי אתם פוסחים" – עד מתי אתם הולכים בדרך לא בריאה כפיסחים וכעוורים. ומשלושה פרשנים גדולים אלה: רס"ג, רש"י ואבן עזרא, לקחנו את הרשות לחבר את הנושא שלנו לפסוקים היפים של ירמיהו וישעיהו: "הֲנִי מְבִיא אוֹתָם מֵאֶרֶץ צָפוֹן וּבְצִתִּים מֵיַרְכְּתֵי אֶרֶץ בָּם עֹזֵר וּפֶסַח הָרָה וַיִּלְדֵת יַחְדָּו קֵהֶל גְּדוֹל וְשׁוֹבֵה הֶנָּה: "אֲזַ תִּפְקַחְנָה עֵינֵי עֹזְרִים וְאֲזַנֵי חֲרָשִׁים תִּפְתַּחְנָה: אֲזַ יִדְלַג פְּאִיל פֶּסַח וְתֵרֵן לְשׁוֹן אֶלֶם כִּי נִבְקְעוּ בַמִּדְבָּר מִיָּם וּנְחָלִים בְּעֶרְבָה". ונראה שאליהו יסכים. וחזרה לפסיחה של יציאת מצרים שהיא התחלת המסע לקבלת התורה בהר סיני, ראו שוב המדרשים על בני ישראל שיצאו ממצרים בעלי מומים ולפיכך לא ניתנה להם התורה מיד: "... בשעה שיצאו ישראל ממצרים היו בהן בעלי מומין משעבוד טיט ולבנים. אמרו לו מלאכי השרת: הרי השעה תן להם את התורה. אמר להם הקב"ה: עדיין לא בא זיוותן של בני משעבוד טיט ולבנים". (שיר השירים רבה פרשה ב, פסיקתא דרב כהנא פיסקא יב ועוד). הפסיחה במצרים הייתה גאולת כל הפסחים והמוכים מהשעבוד והכנתם למעמד מתן תורה.